

Diyanet İLMİ DERGİ

KUR'AN'DA KOLEKTİF SORUMLULUK

Ejder Okumuş

KÜRESEL ŞİDDET KARŞISINDA
SEVGİ PEYGAMBERİ VE İDEAL İNSAN HZ. MUHAMMED

Bayram Ali Çetinkaya

İSLÂMÎ TEBLİĞDE HZ. PEYGAMBER ÖRNEKLİĞİ

Mehmet Soysaldı

AVRUPA'DA İMAMLARIN STATÜSÜ

İsmail Başaran

DİN EĞİTİMİ, DİN HİZMETLERİ VE TASAVVUF

İhsan Kara

HURAFE VE BATIL İNANÇLAR ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

M. Selim Arık

HURAFE VE BATIL İNANÇLAR ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

M. Selim ARIK*

Özet:

Hurafe, akla ve gerçeğe aykırı düşen söz ve inançlardır. İslâm, olayları kötüye yormayı (teşe'üm) hoş karşılamazken, olayları iyiye ve hayra yormayı (tefe'ül) teşvik eder. Göz değmesi hakıdır fakat nazardan korunmak için nazarlık takmak caiz değildir. Çünkü şifâ sadece Allah'tan istenmeli ve tedaviye başvurduktan sonra Allah'ın takdirine rıza gösterilmelidir. Hurafî inançlar, tahrif olan dinlerden intikal eden yanlış uygulamalar ile İslâm dininin temel kaynaklarının bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmamızda, öncelikle hurafe kavramının mahiyeti, daha sonra da özellikle geleneksel Arap toplumunda görülen muhtelif hurafeler üzerine değerlendirilmeler yapılacak, bunlara karşı İslâm'ın öngördüğü dine uygun davranışlara işaret edilecektir.

Anahtar Kelimeler:

İslam, Hurafe, İnanç

Some Reflections on Superstitions and old Wife Tales

Abstract:

Superstitions can be considered as those expressions and beliefs contrary to the reason and reality. Islam encourages construing the events in a positive way (tefe'ül) but is not particularly in favour of malicious interpretations (teşe'üm). The effect of an evil eye is recognised in the religion but wearing amulets that claim to protect the wearer against the evil eyes is not religiously permissible. Cure should only be sought out from Allah and Allah's will should be welcomed after the exhaustion of all the means for necessary treatments. Superstitions are the legacies of the applications of the corrupted religions and the ignorance of Islam's basic sources.

Key words:

Islam, Superstition, Belief

* Dr., Bursa Merkez Vaizi

Giriş: Hurafe'nin Tanımı ve Konunun Önemi

Hurafe sözlükte, “bunamak, güz mevsimine girmek ve meyveleri devşirmek” anlamlarına gelir.¹ İstilahta, “akla ve gerçeğe aykırı düşen aldatıcı söz” demektir. Böylece masal, efsane ve genel olarak gerçek dışı olduğu kabul edildiği halde, hoş giden nakil ve rivayetlere de hurafe denilmektedir.² Dolayısıyla hurafe, mantiki tabanı olmayan, gerçek hayatla ilişkisi bulunmayan inançlardan olan sihir, büyü gibi veya iyilik ve kötülük getirebileceğine inanılan kuvvetler için kullanılmaktadır.³

Hurafe kelimesinin menşei ile alakalı şöyle bir rivayet nakledilir. Bir gün Hz. Peygamber, Hz. Aişe'nin (r.a.) de bulunduğu bir mecliste anlattığı bir konu için kadınlardan biri, “Ey Allah'ın Rasûlü! Bu anlattığınız Hurafe'nin sözüne benziyor” demiş. Hz. Peygamber de: Hurafe'nin ne olduğunu biliyor musun? diye sormuş ve arkasından, “Hurafe'nin Beni Uzre'ye mensup bir adam olduğunu, cahiliye döneminde cinler tarafından esir alındığını, içlerinde uzun zaman kaldıktan sonra serbest bırakıldığını, cinler arasında gördüğü ilginç olayları anlatınca insanların onu kabul etmediğini ve kendisini yalanladıklarını anlatmıştır. İşte insanların asılsız kabul ettikleri her söz için, “Hurafe'nin sözü” deyimini buradan gelmektedir” buyurmuşlardır.⁴ Bununla birlikte bazı dil âlimleri tarafından hurafenin şahıs ismi yerine, sözlük anlamında anlaşılması daha isabetli bulunmaktadır.⁵ Günümüzde bazı çevrelerin hurafe kelimesini “büyük efsane” şeklinde kullandığı da görülmektedir. İstiklal Marşı şairimiz merhum Mehmet Akif Ersoy'un yaklaşık doksan yıl önce 1914 yılında veciz olarak söylediği şu sözler, hurafeliğin yayılmasındaki temel faktörü açık olarak ortaya koymaktadır.

Bakın ne hâle getirmiş cehlimiz dini:

Hurafeler bürümüş en temiz menâbîni.

Yıkıp şeriatı (dini) bambaşka bir bina kurduk.

Nebî'ye atf ile binlerce herze uydurduk!

Kitâbı, Sünneti, İcmâi kaldırıp attık

*Havâssı maskara yaptık, avâmı aldattık.*⁶

Görüldüğü gibi dini konular temel kaynaklardan doğru bir şekilde öğrenilmeli ve anlatılmalıdır ki, inananlar hurafelere rağbet etmesinler.

1 İbn Manzur, *Lisanü'l-Arap*, Beyrut, trs. IX, 62. “hrf” md.

2 İbnü'l-Esir, *en-Nihaye*, “hrf” md.

3 Yel, Ali Murat, “Hurafe” *DİA*, XVIII, 381.

4 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 157; Heysemi, *Mecmau'z-Zevaid*, IV, 315.

5 Zebidi, *Tâcu'l-arûs*, Beyrut, trs. VI, 83. “hrf” md.

6 Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, İnkılap ve Aka yay. İst. 1977. s. 274.

Doğruyu ve yanlış tefrik edebilsinler. Bunun için din eğitimi önemlidir hatta zaruridir.

Batıl ve Hurafenin ilk Ortaya Çıkışı ve Sebepleri

Dinde ifrâd ve tefrîd denilen aşırılık yoktur. Zira aşırılık muhabbet de olsa düşmanlık da olsa sonu felakettir. Bunun için din, hissî değil, aklî davranmayı emreder. Akıl da ilim ile desteklenmelidir. Nitekim Hz. Nuh (a.s.) zamanında insanların ilk batıl inancı da en fazla sevdiği kimselere hissî davranarak, onları putlaştırma ve öldükten sonra kabirlerine kadar gidip tapınma şeklinde olduğu rivayet edilir. Kur'ân-ı Kerîm ilk batıl inançlara şöyle işaret eder:

وَقَالُوا لَا تَدْرُنَّ إِلَهُتَكُمْ وَلَا تَدْرُنَّ وِدًّا وَلَا سَوَاعَا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا.

“Dediler ki, sakın ilahlarımızı bırakmayın; hele Vedd'den, Suva'dan, Yeğûs'tan, Yeûk'tan ve Nesr'den asla vazgeçmeyin.”⁷ Bu isimlerin hepsinin Hz. Nuh zamanında Âdem oğullarından birisinin ismi olduğu ve Vedd'in en büyükleri ve en iyilerinden biri kabul ediliyordu. Rivayet edilir ki Vedd, kavmi içinde sevilen inanmış, Müslüman bir kişiydi. Ölünce Babil yurdunda kabrinin etrafında ordu kurdular, yas tuttular. İblis onların bu feryadını görünce bir insan biçiminde onlara, “sizin ağlayıp sızladığınızı ve üzüldüğünüzü görüyorum. Size onun bir şeklini, resmini yapsam, toplandığınız yere koysanız ve onu ansanız” dedi. Onlar da “peki” dediler. Bunun üzerine İblis Vedd'in bir şeklini yaptı. Onu toplantı yerine koydular. Babilliler onu anarlardı. İblis bunu görünce, “nasıl, evlerinize de yapsam, herkes evinde ansa olur mu? dedi. Kabul ettiler. Onu da yaptı. Bu şekilde onu anar oldular. Sonra çocukları yetiştirdi. Çocuklar büyüklerinin ona yaptıklarını görüyorlardı. Nesil uzadıkça onu niye andıkları unutuldu. Tuttular ona ilah diye tapmaya başladılar. İşte yeryüzünde Allah'tan başka ilk tapınılan “Vedd” olmuş oldu.⁸ Böylece ilk defa batıl ve hurafe inancın bu şekilde yayıldığı anlaşılmaktadır.

Tarihin her devrinde hurafî ve batıl inançlar olmuş ve yayılmıştır. Bunların temelinde bilgisizlik, taassup ve taklid bulunmaktadır. Nitekim Mısır, Yunan, Fenike, Roma ve Ortaçağ Avrupa'sına varıncaya kadar hepsinde ayrı ayrı hurafeler türemiştir. Bunlardan Ortaçağ Avrupa'sındaki hurafî inançlardan bazıları şöyledir: Evlerin kapılarına at nalı asılması, uğursuzluk getirdiğine inanılmasından dolayı on üç sayısının kullanılmaması, aynanın kırılmasının uğursuzluk getireceği, birinin öldüğü evdeki aynaların örtülmesi, kötü ruhları savmak için ahşaptan bir nesneye vurulması, baykuşun ötüşünün ölüm habercisi olduğu, kara kedi görenlerin belaya maruz kalacağı, ölü ruhunun yeryüzüne dönmesini önlemek için cenaze sırasında siyah giyilmesi gerektiği

7 Nuh, 71/23.

8 Taberi, *Câmiu'l-Beyan*, Halep, 1968, XXIX, 99.

gibi pek çok gelenek Hristiyanlığa ait hurafe örneklerindendir.⁹ Ayrıca yıldızlardan ahkâm çıkarma, kahve, ok, bakla, iskambil kağıdı, suya bakma ve kitap açma gibi yöntemlerle yapılan falcılık, İslâm öncesi döneme ait batıl inançlardandır. Bazı hayvanları görmek veya sesini duymak, belirli günlerde ve zamanlarda iş yapmak, mavi boncuk vb. şeyleri takmak yine batıl inançlardandır. Öte yandan köpek ulumasını duymak, elden ele sabun veya makas vermek, Salı günü iş yapmak veya yolculuğa çıkmak, iki bayram arası nikâh kıymak, insan elbisesi üzerindeyken söküğünü dikmek uğursuzluk alameti sayılmıştır. Bu uğursuzluğa karşı korunma amacıyla yine hurafe olarak at nalı, kurt dişi, leylek kemiği, inek veya koçboynuzunu taşımak veyahut evin dış kısmına asmak uğurlu kabul edilmiştir. Ölülerin türbelerini ziyaret ederek onlardan yardım beklemek de batıl ve hurafedir. Dileklerin gerçekleşmesi için veya hastalıktan kurtulmak amacıyla türbelere mum yakmak, bez bağlamak, taş yapıştırmak ve adak adamak suretiyle ölülerin ruhaniyetinden medet ummak da batıl ve hurafi inançlardandır.¹⁰

Kur'an-ı Kerim batıl ve asılsız inançların yayılmasını önlemek maksadıyla kişilerin din adına söyledikleri sözlerin mutlaka Allah'a (Kitab'a) dayanması gerektiğini, değilse bunun büyük bir vebal ve yalan olduğunu beyan eder. Meselâ şu ayet bu konuda en önemli ikazdır. **"Dillerinizin yalan olarak vafettiği (gelişi güzel söylediği) şeyler hakkında "bu helaldir, bu da haramdır" demeyin. Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş oluyorsunuz. Kuşkusuz Allah'a karşı yalan uyduranlar kurtuluşa ermezler."**¹¹ Zira bu ayet-i kerime bir kısım Arapların kendi kendilerine bazı şeyleri erkeklere helal, kadınlara haram olarak kabul ettikleri yanlış ve batıl uygulamalarına dikkat çekerek, hükmün yalnız Allah tarafından koyulacağına işaret etmektedir.¹² Dolayısıyla Allah tarafından belirtilmeyen dini hükümlerin insanlar için bir bağlayıcılığı yoktur.

Hurafe ve batıl inançların çıkış sebeplerini ise ana hatlarıyla üç başlık altında toplayabiliriz:

1. Taklid ve taassub: Önceki dinlere ait tahrif olan kütlerden (inançlardan) bazı unsurların İslâm'a taşınmasıdır. Meselâ Şamanizm'den intikal eden su kültü, Yahudilik'ten gelen tılsımlar, Hristiyanlık'tan kalan türbeleri kutsallaştırma hurafeleri bunlardan bazılarıdır. Günümüzde hurafeleri yapan ve hurafelere inananlar, çoğunlukla kadınlar veya hastalanıp çaresizlik içine düşen bîçare insanlardır. Bilmeden veya çaresiz olarak yapılan bu taklidler insanların içlerindeki inancın bir tezahürüdür. Görüldüğü gibi insan madden ve manen

9 Yel, Ali Murat, a.g.e., s. 382.

10 Bkz. DİA, XVIII, 383.

11 Nahl, 16/116.

12 Bkz. Fahreddin er-Razi, *Mefâtihu'l-gayb*, Mısır, 1357, XX, 131.

kendisine bir dayanak arayarak ruhen rahatlama arayışındadır. Bu da genelde araştırmadan örfteki taklid ve taassub ile ortaya çıkmaktadır.

2. Cehalet: Dini konuların ana kaynakları olan Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet'in tam olarak bilinmemesi. Bunun için sağlam din öğretimi ve eğitime ihtiyaç vardır. Ayrıca halkı bilgilendiren din görevlilerinin de bu konuda donanımlı olmaları zaruridir. Zira peygamberlerin varisi olan kişiler din görevlileri olmalıdır. Kur'ân-ı Kerîm'in yalnız ölümlere değil, dirilere de "şifa ve rahmet"¹³ olduğu öğretilmelidir. Din, dünya ve ahiret saadeti temin eden bir muvazene unsuru olduğuna göre, insan dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmesi için dinî ve fennî ilimlerden hakkıyla istifade etmelidir. Allah'tan hakkıyla korkanlar da yine dini en iyi bilen ve yaşayanlardır (âlimlerdir).

3. Hadislerin yanlış anlaşılması: Hz. Peygamber'den hadis olarak rivayet edilen nakillerin sıhhat dereceleri hadis kitaplarında belirtilmiş ve sahih hadis kitapları meydana getirilmiştir. Dolayısıyla makalemizin sonunda örneklerini sunduğumuz gibi, İslâm âlimleri tarafından hadis diye uydurulan (mevzû) sözlerin hadis olmadıkları ispatlanarak, bu konuda mustakil eserler de yazılmıştır. Arapça, kelime bakımından zengin bir dildir. Hatta sahabe-i kiram bile bazı kelimeleri anlayamadıkları için Hz. Peygamber'e zaman zaman sordukları bilinmektedir. Ayrıca Arap diline vukûfiyet, hadisleri tam manasıyla anlamak için yeterli değildir. Bunun yanında tefsir ve fıkıh alanında geniş bilgi ve kültür birikimi de gerekmektedir. Çünkü hadisin muhteva yönüyle itikadî, hukukî, siyasî, sosyal ve ekonomik alanlarla uzantıları vardır. Bundan dolayı hadislerin tasnif devrinden itibaren rivayetler üzerinde çalışmalar başlamıştır. Hadislerin doğru anlaşılması için rivayetler şerhleriyle beraber okunmalıdır ki, İslâmî kültürün zenginliği anlaşılabilir ve anlatılsın.

İslâm dini, hadiseleri hayra yormayı, teşvik eder ki, buna "tefee'ül" denir. Olayları kötüye yormayı kesinlikle yasaklamıştır ki, buna da "teşe'üm" demektir.

İslâm'ın Teşe'üme Bakışı

Teşe'üm, sola yatmak, hayırsız saymak, kötüye yormak, uğursuz kabul etmek anlamlarına gelir.¹⁴ Peygamberimiz bir defasında, "İslâm'da teşe'üm yoktur. En hayırlısı tefe'üldür" buyurunca; sahabe-i kiram; tefe'ül nedir ya Resûlallah diye sormuşlar. Peygamberimiz de: *الكَلِمَةُ الصَّالِحَةُ يَسْمَعُهَا أَحَدُكُمْ* Sizden birinizin duyduğu güzel sözdür"¹⁵ buyurmuşlardır. Peygamberimizin oğlu

13 Bkz. İsra, 17/82.

14 İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, "şecme" mad.

15 Buhârî, Tıb, 43.

İbrahim küçük yaşta 18 aylık iken¹⁶ öldüğü gün güneş tutulmuştu. Sahabe-i kiram, bunun İbrahim'in vefatı dolayısıyla olduğunu zannettiler. Peygamberimiz bu yanlış düşüncüyü düzeltmek için, "Güneş ve ay, Allah'ın ayetlerinden bir ayardır. Onlar da emir ile hareket ederler. Birisinin ölümü veya doğumu dolayısıyla tutulmazlar. (Sünnetullah olarak hareket ederler) Siz böyle zamanlarda Allah'a dua olarak kusuf namazı kılınız" buyurmuşlardır.¹⁷ Husuf ve kusuf namazı Allah'ın nimetlerini daha fazla hatırlayarak, Allah'a şükür olarak yapılan nafile bir ibadettir. Peygamberimiz İslâm'da teşe'üm inancı olmadığını şöyle bildirmektedir:

لَا عَذْوَى وَلَا طَيْرَةَ وَلَا هَامَةَ وَلَا صَفَرَ وَفِرٌّ مِنَ الْمَجْنُونِ كَمَا تَقْرَأُ مِنَ الْأَسَدِ.

"İslâm'da hastalığın bizâtihi sirâyeti yoktur, teşe'üm de yoktur, öğey ve baykuş ötmesinin te'sîri de yoktur, safer ayının hayır ve şerre âlâmeti de yoktur. Bunlar cahiliyyet hurâfeleridir. Fakat ey mü'min cüzzamlıdan arslandan kaçır gibi kaç!"¹⁸ Bu hadisin sebep-i vurudu öncelikle câhiliyyet devri adetlerindeki yanlış telakkiyi önlemek maksadıyladır. Zira cahiliye devrinde sârî hastalıkların ilâhî bir te'sîre tâbî' olmadan bizâtihi sirâyet ettiği sanılırdı. İslâm akidesine göre ise her şeyde hakîkî mü'essir Allahu Teâlâ'dır. Dolayısıyla bulaşıcı hastalıklar bizâtihi sirâyet etmez, ancak Allah izin verirse sirayet edebilir cümlesiyle işaret edilmiştir. Ayrıca hadisin son fıkrasındaki: "Cüzzamlılardan kaçınız!" emrinden, karantina dediğimiz koruyucu hekimlik olarak önlem alınmasına özellikle tenbih vardır. Nasıl ki, ateş yakar, fakat yaktıran Allah'dır. Ateşe yakmak kudretini Allah vermiştir. Dilediği zaman Allah, o kudreti alır Hz. İbrahim'e olduğu gibi, ateş serin bir gülistan hâline gelir. Yakıcı ateşten kendimizi korumamız ise nefsimize karşı görevlerimiz arasındadır.

Hadisteki Advâ, adâ'dan isimdir. Sirayet etmek, geçmek demektir. Bir hastalığın sahibindeki bir mislinin başkasına sirayetidir. Hz. Peygamber, bu inancın doğru olmadığını beyan etmiştir. Peygamberimizin bu hadiste sârî bir hastalığın sahibinden başkasına sirayetini inkar buyurması tabîî mutlak bir inkar değildir. Belki izn-i ilahi olmayarak sirayet etmesini inkardır. Böylece insanlara her hayr ü şerrin, her nevi' ni'met ve musibetin Allah'ın izni iradesiyle ulaşması esasî öğretilmektedir. İbn Dînar demiştir ki: "Şu Mekke şehrinde Nevvâs isminde bir deve tüccarı vardı. Bunun develeri arasında bir de cılız (veya hasta olduğu tahmin edilen) devesi bulunuyordu. İbn Ömer (r.a.) gelip bu cılız (veya hasta) deveyi Nevvâs'ın ortağından satın aldı. Sonra Nevvâs'a gelip cılız deveyi sattığını anlattı. Nevvâs: Kime sattın? diye sordu.

16 Bkz. Ebû Davud, Cenaiz, 53. (Bazı rivayetler İbrahim'in 70 günlük olduğunu kaydeder)

17 Müslim, Kusuf, 29.

18 Buhârî, Tıbb, 19.

Ortağı: Şöyle şöyle sıfatta bir ihtiyara sattığını belirtti. Nevvâs ortağını kınayarak, vay sana yazıklar olsun! Vallahi bu ihtiyar zat İbn Ömer'dir, dedi. Ve hemen İbn Ömer'e gitti. Ve: ortağım size cılız (veya hasta) deveyi kusurunu bildirmeden satmıştır, diye özür diledi. Bunun üzerine İbn Ömer: Öyle ise malını geri al, dedi. Nevvâs deveyi geriye alıp götürceği sırada da İbn Ömer: Haydi bırak şu deveyi! Artık biz, Resûlullah (s.a.s.) in [Advâ (hastalığın bizâtihi sirâyeti) yoktur] hükmüne razı olmuş kimseleriz",¹⁹ diyerek, karşı tarafın doğruluğuna ve samimiyetine güvenerek Allah'a karşı tevekkülünü göstermiştir. Bu olay, satıcı ve alıcıların örnek almaları gereken güzel bir davranıştır. **Tiyere** ta'biri de, bir maksadına gitmek üzere evinden çıkan bir yolcunun önünden kuş yahut bir hayvan geçmesiyle, bunu uğursuzluk sayarak maksadına gitmekten vazgeçip geri dönmesidir ki, bu da cahiliyet âdetlerinden birisidir. Hz. Peygamber bunu da yasaklamıştır. **Hâme** de Türkçe Ükey denilen ve geceleri uçan kuştur. Kelime olarak "baş" demektir. Cahiliyet Arabları bu kuştan da teşe'üm ederlerdi. Cahiliyet telakkisine göre, katili bulunup da kısas olunamayan bir maktulün rûhu, Hâme kuşu suretine girerek geceleri gelir: Beni sulayınız, beni sulayınız! diye ötermiş. Katil bulunup kısas olununca uçar gidermiş. Hadiste bu meş'um telakki de yasaklanmıştır. Bazıları da "Hâme" baykuştur. Bu kuşun bir evin üzerine konup da ötmesini cahiliyet devrinde iyiye yormazlardı. Günümüzde de halkın cahil tabakası arasında bile böyle bir endişe vardır. Bu hadis-i şerifte böyle bir kanâatin de cahiliyetten ileri geldiği açıkça bildirilmiştir. **Safer**, Hicri takvimin ikinci ayının adıdır. Câhiliyyet devrinde Arablar, birinci ay olan Muharrem ayının hürmetini Safer'e nakledeceklerdi. Ve bu sûretle Safer haram aylardan sayılırdı. Hz. Peygamber bu adeti de kaldırıp, "*Artık Safer ayı için hürmet yani yasak yoktur!*" buyurmuşlardır. Yine Araplar arasındaki halk telakkisine göre, bu ayda akdedilen nikah devamsız (uğursuz) sayılırmış. Hatta halk arasında bu aya boş ayı derlermiş. Peygamberimiz Safer'de şomluk yoktur! Buyurmakla, bu telakkiyi de ortadan kaldırmıştır. Hz. Aişe: "Benim nikahım da, zifâfım da Safer ayında idi"²⁰ buyurarak, Peygamberimizin Safer ayında herhangi bir uğursuzluk olmadığını bizzat gösterdiğine işaret etmiştir. Yine hadiste geçen **Gûl**: "Cin ve şeyâtinden bir cinstir. Cahiliyet Arablarının zannına göre Gul, tenhâ yerlerde, ıssız çöllerde insana muhtelif suretlerde görünerek yolunu şaşırtırlar, en sonunda onu helak ederler."²¹ Bu hadiste Hz. Peygamber böyle Gulyabânî'nin mevcudiyetinin ve aslı esasının olmadığını bildirmiştir. Cinnin mevcudiyeti nâss (Kur'an) ile sabit olmakla beraber, insana tasallutu ve Gûlün mevcudiyeti kabul edilmemiştir. Gûl, korkulu ve تنها zamanlarında kişinin uydurup ortaya çıkardığı bir sûret-i garîbedir. Tenhâ gecelerde ıssız yerlerde

19 Buhârî, Büyü', 36

20 Kamil Miras, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, XII, 84.

21 İbnü'l-Esir, *en-Nihaye*, III, 396. "gûl" md.

yalnız başına kalan kimsenin vehmü vahşetle gözüne eşkâl-i garîbe görünmesi psikolojik bir vâkıdır. Bu hakikati bilen Hz. Peygamber bir hadis-i şeriflerinde, “*Tenhada Gul yabani düşüncesine kendinizi kaptırırsanız, Ezân okuyarak korkunuzu gideriniz*” buyurmuşlardır.²² Hakikaten insan tek başına olunca ve korkunca kendisine bir destek arar. Böyle zamanlarda bir mü'min için Ezân-ı Muhammedî'den büyük bir rûhî, manevî destek tasavvur olunamaz.

İsimlerde Teşe'üm

Resûlullah (s.a.s.)'in Arablarda mevcut olan uğursuzluk inancını reddettiğini gösteren bir çok hadis vardır. Uğursuzluk inancı, farklı tezahürler altında pek yaygın olması sebebiyle, Resûlullah bunu ortadan kaldırma sadedinde pek çok beyanlarda bulunmuş, ona karşı tavırlar takınmıştır. Bunun için bazen çirkin olan şahıs isimlerini değiştirdiği gibi, köy ve geçit gibi başka isimleri de değiştirmiştir. Hz. Peygamber'in güzel isimle tefâül buyurmasının bir gayesinin, güzel isim koyma emrini mü'minlere benimsetme gayesine yönelik olduğu söylenebilir. Zira çocuğa güzel isim verilmesi çocuğun babası üzerindeki haklarından biridir. Resûlullah'ın iyi isim tercih etmesi, güzel isimlerden tefâül edip sevinç izhar etmesi, kötü isimden uğursuzluk çıkardığı manasına gelmez. Bilakis bu, uğursuzluk çıkarma geleneği ile mücadele gayesini taşır.

İnsanların kötüye yorma ihtimali veya şahsın çevreden psikolojik olarak çekinmesi hikmetine binaen Hz. Peygamber kötü isimleri de değiştirmiştir. Bir gün Hz. Peygamber ismin nedir? diye sorduğu kişiye Asram (kesik) deyince Peygamberimiz, hayır sen Zürâ'sın (ziraat, ekmek, bitmek, büyümek anlamında) buyurdular.²³ Bilindiği üzere, Zürâ kelimesi Asram kelimesinin zıttıdır. Şüreyh b. Hâni anlatıyor: Hz. Peygamber, kavmimin beni Ebu'l-Hakem künyesiyle isimlendirdiğini duyunca beni çağırarak, “hakem olan Allah'tır, hüküm de O'nadır. Öyle ise, sen nasıl Ebu'l-Hakem künyesini taşırsın” dedi. Ben de kavmim bir meselede anlaşmazlığa düşünce bana gelirler ve ben hükme bağlarım. Her iki taraf da verdiğim hükme razı olurlar, dedim. Peygamberimiz bu ne güzel şey buyurdular ve arkasından çocuklarımla isimlerini sordu. Ben de Şüreyh olduğunu söyledim. Öyleyse sen Ebû Şüreyh'sin (Şüreyh'in babası) buyurdular.²⁴ Zeyneb bint Ebî Seleme'nin ismi Berre idi. Berre iyi insan, kusursuz kimse manasına gelir. İnsanlar ona nefsini tezkiye ediyor, temize çıkarıyor diye dedikodu yapmaya başladılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber onu Zeyneb diye isimlendirdi.²⁵ Said b. Müseyyeb dedesi Müseyyeb'den şu olayı nakleder: Dedem Müseyyeb bir gün Hz.

22 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 305.

23 Ebû Davud, Edeb, 70.

24 Ebû Davud, Edeb, 70.

25 Müslim, Edeb, 17.

Peygamber'e uğramış Peygamberimiz de ismin nedir? demiş. O da Hazan (sert yer) diye cevap vermiş. Hz. Peygamber hayır sen Sehl'sin (kolay) buyurmuşlar. Müseyyeb olamaz, babamın verdiği ismi değiştiremem demiş. Said b Müseyyeb devamla der ki: O günden sonra aramızda kabalık ve sertlik mütemadiyen devam etmiştir.²⁶ Yine Peygamberimiz: *"Kıyamet günü kendinizin ve babalarınızın isimleriyle çağrılacaksınız. Öyle ise güzel isimler koyunuz"*²⁷ dedikten sonra; *"Allah katında isimlerin en sevimlisi Abdullah ve Abdurrahman'dır. En çirkin isim de Harb (savaş) ve Mürre'dir (acı, cimrilik)."*²⁸ buyurmuşlardır. Görüldüğü gibi "barış" anlamına gelen "İslâm" da her şeyin "barış" etrafında odaklandığı, İslâm'ın barışı merkeze aldığı açıkça gösterilmiştir. Bazı yörelerimizde Allah'a adanmış, Allah yolunda ve Allah'ın kulu anlamında "Satılmış" ismi kullanılmaktadır. Oysa bu isim bazı yörelerde de yadırganmaktadır. Dolayısıyla yadırganabilecek böyle isimler istenirse değiştirilebilir. Nitekim zaman zaman bazı isimlerin sonradan kişiler tarafından değiştirildiği görülmektedir.

Tefe'ülün Yapılış Şekli

Teşe'ümün zıddı olan tefe'ül'ün, hayra yormak veya uğurlu saymak anlamında kullanıldığını belirtmiştik. Tarihin her devrinde ve her millette istikbale aid hadiselerin vukundan evvel sezebilmek için türlü türlü falcılıklar revaç bulmuştur. Arapların ezlâmı, Fars ve Rumların tavla ve satranç oyunları ile çeşit çeşit remiller, yıldıznâmeler hep bu cümleden sayılabilir. Zira insanoğlu ilerisini göremediği istikbâli için bir kısım hurâfe ve saçma sayılacak vâsitalardan yardım istemişlerdir. Bilimin ve ilmin belli seviyede ilerlemiş olduğu günümüzde bile bunlarla meşgul olan insanlar maalesef hâlâ bulunmaktadır. Oysa tefe'ül uğurlu ve hayırlı sayılmış ve güzel sözle tefe'ülü Peygamberimiz uygulamıştır. Nitekim Hz. Peygamber Hudeybiye seferinde Süheyl b. Amr'ın adı ile tefe'ül yapmıştır. Zira Hudeybiye'de Kureyş müşrikleri, Müslümanları müşkil bir vaziyete soktuğu sırada Kureyş tarafından sulh akdiyle görevli bir heyetin, Süheyl b. Amr'ın başkanlığında gelmekte olduğu duyulmuş, Hz. Peygamber de uysallık ve yumuşaklık ifade eden "Süheyl" adı ile tefe'ül ederek ashabına *لَقَدْ سَهَّلَ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ* "Artık işimiz kolaylaştı" buyurmuşlardır.²⁹ Hakikaten akdin neticesi hayırlı olmuştur. Arap edip ve şairi Asmaî (ö. 216/831) güzel sözle tefe'üle doktora gitmek üzere evinden çıkan bir hastaya arkadaşının "iyileşeceksin, üzülme!" diye moral vermesi ve o kişinin hastalığından kurtulacağını ümit etmesini örnek vermektedir.³⁰ Hz. Enes (r.a.) "Resûlullah (a.s.)ın, bir ihtiyacı görmek üzere

26 Ebû Davud, Edeb, 70.

27 Ebû Dâvûd, Edeb, 69.

28 Ahmed b. Hanbel, IV, 345.

29 Buhârî, Sulh, 15.

30 Kamil Miras, Tecrid-i Sarih Tercemcsi, XII, 93.

(yola) çıktığı zaman yâ râşid! (uğurlar olsun) yâ necîh! (hayırlı muvaffakiyetler) temennîlerini iştikten hoşlandığını belirtir.”³¹ Dolayısıyla güzel sözlerle tefe’ül caiz hatta teşvik edilmiştir.

Fal: Arapça’da fâl (fe’l) “uğur ve uğurlu şeyleri gösteren simge” anlamına gelir. İnsanoğlu tarih boyunca gerek kendisiyle gerek çevresiyle ilgili bilinmezleri anlayıp keşfetmeye, istikbalin neler getireceğini önceden öğrenmeye ve böylece kendi kaderine hükmetmeye çalışmıştır. Şüphesiz bunda esrarengize ve meçhule karşı olan merak ve tecessüs duygusunun da büyük payı vardır. Bir bakıma her şekle bir mâna verme ve her davranışa bir anlam yükleme insanın yapısından gelen bir özelliktir. İnsanın bilinmezi ve esrarengiz olanı keşfetmek için çeşitli yöntemler kullandığı da bir gerçektir. Zaman içinde onun bu ihtiyacını karşılamak üzere bu işi meslek edinenler çıkmış ve bunlar toplumda büyük itibar görmüşlerdir. Kahin, sihirbaz, büyücü, şifacı, falcı ve bakıcı gibi isimlerle anılan bu kişiler mistik sezgi gücüne dayanarak, görünmez varlıklarla temasa geçerek, yahut tabiattaki bazı varlık ve nesnelerin durum ve davranışlarını yorumlayarak, bu konuda söz sahibi olduklarını iddia etmişlerdir. Cahiliye döneminde Araplar arasında “ezlâm” denilen bir nevi fal revaçtaydı. Arapların ezlâmı üç oktan ibaret idi. Bunun birisinde: “Emeranî Rabbî = Rabbim bana emretti,” öbüründe: “Nehânî Rabbî = Rabbim beni yasakladı,” üçüncüsünde de “gaflet” yazılı idi. Kâbe’nin içinde belirli bir ücretle bakan falcı, bu ezlâm falı açtığında emir çıkarsa, fal atılan işe teşebbüs edilir, nehy çıkarsa bırakılır, gaflet çıkarsa, fal yenilenirdi. Cahiliyet devrinde sefer, nikah, alışveriş gibi hususlarda bu fal oklarının kısmeti ve ilmi ile hareket edilerek yapılırdı. Bu sebeble Kur’ân-ı Kerîm’de bu tefe’üle “istiksâm-ı ezlâm” denilmiştir. Şu ayet de bu uygulamayı haber vermektedir : وَمَا ذُبَّ عَلَى : النَّصْبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكُمْ فِسْقٌ. **“Dikili taşlar (putlar) adına boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. Bunlar fisktır, yoldan çıkmaktır.”**³² Cahiliye döneminde üzerinde putlar için kurban kesmek ve Kâbeye saygı göstermek üzere onun etrafında dikilmiş birçok taş vardı. Bu taşlara “nusub” denilmiştir. Araplar bu taşların üzerinde putlar adına kurban keser, kanını bunların Kâbe tarafındaki yüzlerine sürerlerdi. İslâm bu maksatla kesilen hayvanların etini haram kılmıştır. Ayrıca ayette fal oklarıyla et paylaşımını da haram kılmaktadır. Çünkü cahiliye döneminde dikili taşlar (putlar) için kesilen hayvanın parasını kimin vereceğine, etinin nasıl dağıtılacağına dair fal oku çekilirdi. Bu şekildeki paylaşım bir tür kumar olduğu için ayet-i kerime bu eti de haram saymış, bunları yapmayı doğru yoldan sapma olarak değerlendirmiş ve yasaklamıştır.³³

31 Tirmizî, Siyer, 47.

32 Maide, 5/3.

33 Bkz. Sabunî, *Muhtasar İbn Kesir*, I, 481.

Tarihin çok eski dönemlerine ait çeşitli kültürlerden birtakım şekil değişikliklerine uğrayarak günümüze intikal eden ve bütün toplumlarda bir batıl inanç ya da folklor unsuru olarak varlığını sürdüren fal'ın, kullanılan yöntem ve malzemeleri çeşitli adlarla isimlendirilmiştir. Bunlardan Cahiliye dönemi Arapları arasında yaygın olduğu bilinen fal türleri şu şekilde sıralanabilir: **Hattü'r-reml**: Kum üzerine bazı çizgiler çizerek bakılan bir fal çeşididir. **Zecr, tıyere ve iyâfe**: Çeşitli hayvan ve insanların ses, davranış ve izlerinden hareket ederek açılan fallardır. **İrâfe**: Su falı olarak anılabilecek olan bu tür falda arrâf (yani bu tür fala bakan kişi) su dolu bir kaba bakarak suyun aldığı renk ve şekillerden birtakım anlamlar çıkarmakta, gelecek hakkında tahminlerde bulunmaktadır. **İhtilâc**: İnsan vücudundaki çeşitli organların seğirme, kaşınma gibi hareketlerinden muhtelif manalar çıkararak, bunları iyiye ve kötüye yorma şeklinde yapılan falların ortak adıdır. **Kette**: Kürek kemiğinin rengine göre fala bakma yöntemidir. **Tark** (veya kehanet): Çakıl taşları, hurma çekirdekleri, nohut, bakla gibi nesnelerle açılan fal türüdür. **Firâset (kıyâfe)**: İnsanların birtakım fizyolojik özelliklerinden onların karakter ve huylarını tesbit etme yöntemidir.³⁴ Tevhid akidesini zedeleyen, putlarla iştişare etme veya onlardan yardım bekleme gibi cahiliye adeti izleri taşıyan, insanı sağlam bilgi kaynaklarına ve gerçek sebeplere başvurmaktan alıkoyan her türlü faaliyeti batıl addederek yasaklayan İslâm dini, kahaneti ve kahinliği de kesinlikle hoş karşılamamıştır.³⁵ Çünkü yasağın temel sebebi, mutlak gaybı Allah'tan başkasının da bileceği inancına dayanır. Zira fal ve benzeri işlemlerin sonuçlarına itibar ederek bunlara inananların, Hz. Muhammed (a.s.)'a indirileni yani Kur'an-ı Kerim'i inkar etmiş sayılacağını bildiren sakındırıcı rivayetler vardır.³⁶ Dolayısıyla Allah'a ve Peygamber'e tam iman eden bir mü'min bunlara iltifat etmemelidir.

İslâm dini insanları falcılık ve kehanetten men ederken, ruhi bir rahatlama ve destek niteliğinde olan iştişare ile ilahi bir dayanak olan istihareye sevkirmektedir. Dolayısıyla mü'min için sıkıntılı zamanlarda istişare ve istihare güvenli bir mercidir.

İstişare ve İstiharenin Önemi

İstişare, sözlükte, “güzel görünüşlü olmak, petekten bal çıkarmak” anlamına gelir.³⁷ Bu anlamıyla istişare, bir kimseden güzelliğini, tadını ve gücünü ortaya çıkarmasını istemek demektir. Böylece istişare, İslâm'ın akla verdiği değerın önemli bir kanıtıdır. Bu da insanın Allah katındaki değerini gösterir. **İstihare** ise kelime olarak, “Hayır dilemek ve hayır talep etmek”

34 Çelebi, İlyas, “Fal” DİA, XII, 138.

35 Bkz. Ebû Davud, Tıbb, 23.

36 Bkz. Suyuti, *el-Fethu'l-Kebir*, III, 146.

37 Zebidi, *Tâcü'l-Arûs*, III, 318.

manasına gelir. Bir işe karar veren kimse, o işin hayırlı olup olmadığına dair kalben veya rüyada bir işaret almak için iki rekat namaz kılmasıdır.³⁸ Cabir b. Abdullah (r.a) nakleder ki: Resûlullah (s.a.s.) Kur'an'dan bir sure öğretir gibi işlerimizin tümünde bize istihareyi öğretmiştir ayrıca, "Sizden biriniz, bir işe niyetlendiğinde, farzın dışında (nafile olarak) iki rekat namaz kalsın ve sonra şöyle dua etsin" demiştir:

*"Allahım! Senin ilminle Senden, hayırlısını dilerim. Senden senin kudretinle kudret dilerim ve büyük fazlından nasip dilerim. Çünkü senin her şeye gücün yeter, benimse yetmez. Ya Rabbi! Eğer senin ilminde bu iş benim dinim, dünyam ve ahiretim için hayırlı ise, onu bana takdir et, müyesser kıl ve onda bana bereket ver. Eğer bu iş dünya ve ahiretim için hayır değilse, onu benden uzak kıl ve hayır nerede ise onu bana takdir et ve benim nefsimi bu takdire razı eyle."*³⁹

Hız. Peygamber falcılık ve kehanete karşı mü'mini korumak maksadıyla ruhen rahatlayabilmesi için ilahi bir sığınma yeri olan istihareye teşvik etmiştir. İstihare ile alakalı Peygamberimiz bir defasında Enes b. Malik'e: "Ey Enes! Bir işe teşebbüs etmek istediğinde, o iş hakkında yedi defa istihare et. Sonra kalbinden geçen ruhi temayüle bak. Çünkü hayır, kalbinde doğan ve meydana gelen temayüldedir" buyurduğu rivayet edilir.⁴⁰ Peygamberimiz falcılığı ise kesinlikle yasaklamıştır bir hadislerinde:

مَنْ آتَى عَرَّافًا فَسَأَلَهُ عَنْ شَيْءٍ لَمْ يَقْبَلْ لَهُ صَلَاةَ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً.

"Kim bir arrâfa (kahine) gelir, bir şeyler sorar ve (söylediklerine inanıp onu tasdik ederse) kırk gün namazı kabul edilmez (sevabından mahrum olur)"⁴¹ şeklinde buyurarak, konunun önemine dikkat çekmişlerdir. Bu rivayet Müslümanları falcılardan sakındıran en tesirli ikazdır. Zira kahin gaybdan haber veren demektir. Gaybı ise yalnız Allah bilir. Dolayısıyla bir iş yapılacağı zaman kahine veya falcıya değil, Allah'a yönelerek işin hayırlısını (istihare) talep etmeli veya istişare yapmalıdır. Hadiseleri kötüye yormamalı, hoşlanmadığı bir şey gördüğünde Allah'a sığınmalıdır. Urve İbnu Âmir el-Kureşî (r.a.) anlatıyor: "Resûlullah (a.s.)'ın yanında uğursuzluktan bahsedilmişti. buyurdular ki: "Bunun en iyisi fe'l (uğur çıkarma) dır. (Uğursuzluk inancı) bir Müslümanı yolundan alıkoymasın. Biriniz, hoşlanmadığı bir şey görecektse olursa şu duayı okusun: اللَّهُمَّ لَا يَأْتِي بِالْحَسَنَاتِ إِلَّا أَنْتَ وَلَا يَنْفَعُ السَّيِّئَاتِ إِلَّا أَنْتَ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِكَ. Allahım! Hayır ancak Sen verebilirsin,

38 Buhârî, Deavat, 48.

39 Tirmizi, Salat, 349.

40 Bkz. Kamil Miras, Tecrid-i Sarîh Tercemesi, VI, 545.

41 Müslim, Selâm, 125.

kötülüğü de ancak Sen defedebilirsin. (İbadet, çalışma, korunma vs. için muhtaç olduğumuz) güç ve kuvvet de ancak Sendendir."⁴²

Resûlullah (a.s.), yanında "uğursuzluk" bahsi açılınca, uğursuzluğa inanmanın değil, hayra yormanın daha iyi olduğunu söylerdi. Çünkü insanlar, Allah'tan hayır (lı gelecek) umudu ve beklentisi içinde olur ve dolayısıyla her bir zayıf veya kuvvetli sebeple bile Allah'ın yardımını ümîd ederlerse hayır üzere olurlar. Beklediklerine eremeyerek ümitleri boşa bile çıkmış olsa, ümit onlar için yine de daha hayırlıdır. Çünkü Allah'ın rahmetinden, ümitlerini kesecek olsalar, bu onlar için mutlak şerdir. Uğursuzluğa gelince bunda Allah hakkında suizanda bulunma (ki belanın gelmesini beklemek) vardır. Resûlullah, uğursuzluk inancının, Müslümanı, yapacağı işten alıkoymamasını tavsiye etmektedir. Çünkü Müslüman, hayır ve şer her şeyin Allah'tan olacağına inanması ve esbaba da sarılması sebebiyle, ona yakışan şey, bütün işlerinde Allah'a tevekkül etmektir. Allah ve Resûlünün emirlerine uyarak meşru şekilde esbâba tevessül eder, aklın, şeriatın ışığında elinden geleni yapar, neticeyi tevekkülle Allah'a bırakır. Resûlullah (a.s.), insanlardaki bir zaaf sebebiyle, uğursuzluk inancından tamamen kurtulamayabileceklerini nazar-ı dikkate alarak, bu hisse kapılanlara bir rukye (dua) tavsiye etmektedir.⁴³ Kişi öyle durumlarda bunu okuyup, manen kendisini Allah'a bağlayarak işine devam etmeli, ayrıca istihare ve istişare yapmalıdır.

Göz Değmesi (Nazar)

Kişi, kendisine haya ettiği birisi baktığı zaman, duyduğu utanma duygusu ile yüzünde kızarma olduğu gibi, korktuğu birisini görünce de yüzünde sararma hasıl olur. Bundan dolayı rahatsızlanır ve kuvvetten düşebilir. Bu hadiseler Allah'ın ruhlarda yaratmış olduğu tesirlerden meydana gelir. İşte bu tesirlerin gözle olan irtibatının kuvveti sebebiyle meydana gelen olaylara göz değmesi denir. Burada esas etkilenen ruhtur.

Göz değmesi, İslâm âlimleri tarafından ittifakla kabul edilen bir olaydır. Bunun sırrı bugünkü ilmî ve fennî bilimlerce henüz çözülememiştir. Önceki din âlimleri bu olayı mıknaîsa benzeterek, nasıl ki mıknaîs demiri çekerse bazı gözlerden çıkan latif bir cevherin veya zehrin karşı tarafa ulaşması da mümkündür diyerek zamanlarına göre bir yorum yapmışlardır. Peygamberimiz *"العَيْنُ حَقٌّ وَلَوْ كَانَ شَيْءٌ سَابِقَ الْقَدَرِ سَبَقَتْهُ الْعَيْنُ. وَإِذَا اسْتَعْصِمْتُمْ فَاغْشَوْا"* *"Göz değmesi haklıdır. Değiştirilmesi mümkün olmayan kaderi değiştirecek güçte bir şey olsaydı, bu göz değmesi olabilirdi. Yıkanmanız (abdest almanız) istenirse abdest alın (ve suyunu nazar değene dökün)"*⁴⁴ buyurmuşlardır. Muhammed b. Ebî Usame

42 Ebû Davud, Tıbb, 24.

43 Bkz. Tirmizi, Deavat, 122.

44 Müslim, Selam, 42

babası Sehl b. Hanif'in başından geçen ilginç bir olayı (göz değmesini) anlatır. Babası Sehl bir gün Cuhfe yakınlarındaki Harar mevkiinde yıkanmıştı. Üzerindeki elbiseyi çıkarınca bu sırada Amir b. Rebia onu gördü. Sehl beyaz tenli güzel görünüşlü bir kişiydi. Amir, "şimdiye kadar böyle beyaz ciltli güzel bir kimse görmedim" dedi. Bu sözden sonra Sehl orada Humma'ya yakalandı ve yere yıkıldı. Durum Peygamberimiz'e haber verildi ve başını kaldıramıyor denildi. Peygamberimiz onunla ilgili bir hadise geçti mi? diye sordu. Onlar da Amir b. Rebia'nın sözünü naklettiler. Peygamberimiz Amir'i çağırıp kendisine kızarak, "*Sizden biri niye kardeşini öldürüyor? Niye bir bârekellâh demedin? Onun için abdest al*" buyurdular. Bunun üzerine Amir yüzünü, ellerini, kollarını, dizlerini ve ayaklarını yıkayarak suyunu bir kaba koydu. Sonra bu suyu Sehl'in üzerine döktüler o da anında iyileşti.⁴⁵

Nazar hak olmakla beraber onun nasıl cereyan ettiğini yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, bugünkü teknik imkânlar da açıklayamamaktadırlar. Buna benzer bir hadise de telepatidir. Telepati arada herhangi bir vasıta olmaksızın uzaklarda bulunan iki kişinin haberleşmesidir. Nazar değen kişinin abdest suyundan şifa bulabileceğine dair rivayetler, iyi bir laboratuar ve klinik çalışmasına davet etmektedir. Zira derisi ile de solunum yapan insan devamlı terleme de yapmaktadır. Bu ter ile birlikte vücuttaki bazı zararlı maddeler (toksin ve antijenler) de atılmaktadırlar. Dolayısıyla abdest suyu ile toplanan bu maddelerin, nazar değen kişide aşı etkisi uyandıracak tedavi etkisinin olabileceği düşünülebilir.⁴⁶ Hz. Peygamber göz değmesine karşı dua (fatıha, ayete'l-kürsi ve bazı dualar) tavsiye ederken, gözü değen kişiler için de, "*Allah onu sana mübarek kılsın! Mâşallah lâ kuvvete illa billah*" şeklinde dua etmelerini istemektedir.

Nazarlık (muska) Takmak

Yaygın bir hurafe de nazarlık ve muska takmaktır. İsa b. Hamza (r.a.) anlatır: Abdullah b. Ükeym'in yanına girmiştım. Kendisinde kızılık vardı. Muska takmıyor musun? dedim. Bana şu cevabı verdi. Bundan Allah'a sığınırım. Zira Resûlullah *وَكُلِّ إِلَهًا شَيْئًا*, "*Kim bir şey takarsa ona havale edilir*"⁴⁷ buyurmuşlardır. Hadisten anlaşılan şudur: Şifayı veren Allah olduğuna, O'nun dışında hiçbir şey şifa veremeyeceğine göre, kişinin şifasının taktığı şeye bırakılması şifasız kalması, umduğuna erememesi demektir. Zira kim bir cahiliye muskası takar ve bunda fayda umarak musibeti savıp, bereket ve şifanın geleceğine inanırsa bu davranışı kesinlikle haramdır. Bununla birlikte bazı âlimler, Allah'ın isimleri ve Kur'an ayetlerinden bir bölümünün yazılıp (muska olarak) takılmasına cevaz vermişlerdir. Zira muska ve nazarlık

45 Muvatta, Ayn, I.

46 Bkz. Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte*, Akçağ yay. XI, 115.

47 Tirmizi, Tıbb, 24.

gibi şeyler cahiliye adetlerine uygun olur veya fayda bekleme gibi bir inanç olursa bu davranış caiz değildir.⁴⁸

Hz. Peygamber bir seferde Zeyd b. Hârîse'ye: "*Sakin ha, hiçbir devenin boynunda ok yayı kırışından takılmış gerdanlık (boğmuk veya çan) kalmasın, muhakkak kesilsin, koparılсын!*"⁴⁹ şeklinde ilan yaptırmıştır. Böylece hiçbir deve boynunda çan bırakılmayıp hepsi koparılmıştır. Hayvan boynuna takılan tasmanın ne maksatla takıldığı ve niçin yasaklandığını âlimler üç kısımda yorumlamışlardır: 1. Câhiliyet halkının bunu nazar değmesin, göz dokunmasın! maksadıyla takagelmış olmalarıdır ki, Peygamberimiz bunların hayvan boyunlarından hemen koparılıp atılmasını emretmekle, bu yaygın hurafelerin Allah'ın takdîrinden hiçbir şey değiştiremeyeceğini bildirmiş olabilir. 2. Hayvan gezip koşarken bu tasma ile bir ağaca takılıp boğulmasın! diye koparılması emredilmiş olabilir. 3. Halkın bu takılan tasmalara çan takmak alışkanlığı vardı. Zira Buhârî de bâb başlığında buna işaret etmektedir. Bu surette yasaklama, çan sesiyle ordunun hareketinden düşmanın haberdar olması endişesine binaen bulunmuş olabilir.⁵⁰

Görüldüğü gibi burada yasağın temel sebebi, cahiliye döneminde uğur ve uğursuzluğun, iyilik veya kötülüğün doğrudan doğruya Allah'a değil, söz konusu işleme konu olan varlıklara verilmesidir. Bununla birlikte sosyolojik ve stratejik olaylarda da Müslümanın uyanık olmasına ve tedbirli bulunmasına işaret edilmiştir. Ayrıca çan takmanın kerâheti Müslim'in Ebû Hureyre'den rivayet ettiği: "Çan şeytanın zurnasıdır."⁵¹ rivayeti ile "İçlerinde çan bulunan kabile arasına melekler girip sohbet etmez"⁵² hadisince, manevî havanın kaybolmaması için ses çıkaran şeylerin takılması uygun görülmemiş olabilir.

Hadislerin İyi Yorumlanması

Hurafe bilgilerin yayılmasında hadislerin yanlış algılanması önemli bir etkindir. Şüphesiz hadislerin en iyi yorumu öncelikle Hz. Peygamber'e en yakın olan kişiler tarafından yapılmaktadır. Çünkü olaylara şahid olmuşlardır. Fakat buna rağmen zaman zaman sahabe arasında dahi yorum farklılığı bulunabilmektedir. Bu konuda en müşahhas örnek Hz. Aişe'dir (r.a.). Zira o birçok konuda hadis rivayet eden sahabeye o mesele hakkında itiraz etmiş ve yanlış anlaşımaları düzeltmiştir. Nitekim Bedreddin ez-Zerkeşi (ö. 794/1392) bazı sahabilerin hatalı rivayetleriyle ilgili olarak, Hz. Aişe'nin tashihlerini

48 İbnü'l-Arabi, *Arizatü'l-Ahvezi*, IV, 396.

49 Buhârî, Cihad, 139.

50 Aynî, *Umdetü'l-Kari*, XIV, 252.

51 Müslim, Libas, 104.

52 Ebû Davud, Cihad, 46.

ihtiva eden *el-İcâbe li-irâdi me'stedrekethu Aîşe ale's-sahâbe* adlı bir eser meydana getirmiştir. Örnek olarak birkaç tanesini zikredeceğiz:

إِنْ كَانَ (يَعْنِي الشُّؤْمَ) فِي شَيْءٍ فِي الْفَرَسِ وَالْمَرْأَةِ وَالْمَسْكَنِ.

Ebu Hureyre (r.a.) Hz. Peygamber'den şu rivayeti nakleder: “Bir şeyde (uğursuzluk) olsaydı, bu atta, kadında, meskende olurdu.”⁵³ Bu hadisi bazı âlimler çeşitli şekillerde yoruma tabi tutmuşlardır. Oysa Hz. Aîşe'nin izahı ise daha başkadır. Zira o, hadisin ravisi Ebû Hureyre'ye itiraz ederek, “Allah Ebû Hureyre'ye rahmet etsin. O hadisin evvelini işitmemiş, sonunu duymuştur. Zira Hz. Peygamber, “Allah Yahudilere akıl versin! Onlar uğursuzluğun evde, kadında ve atta olduğunu söylerler..” diyerek hadisin başını nakletmiş ve yanlış anlamayı düzeltmiştir.⁵⁴ İbn Mace'deki bir rivayet Hz. Aîşe'nin (r.a.) görüşü ile örtüşmektedir. Peygamberimiz: لَا شُؤْمَ وَقَدْ يَكُونُ الْيَمْنُ فِي ثَلَاثَةِ فِي الْمَرْأَةِ وَالْفَرَسِ وَالْأَرَارِ “Teşe'üm, uğursuzluk yoktur. Bilakis üç şeyde bereket ve uğur vardır: bunlar kadın, at ve evdir.”⁵⁵ buyurmuşlardır. Ayrıca Hz. Peygamber “ev, at ve kadını” uğursuz varlıklar değil, sosyal hayatın saadeti veya bedbahtlığı⁵⁶ olabileceğini belirtmiştir ki, bu bir realitedir.

يَقْطَعُ الصَّلَاةَ الْمَرْأَةُ وَالْجِمَارُ وَالْكَلْبُ

Ebu Hureyre (r.a) şöyle rivayet eder: “(Kişi önüne sütte; semer kaşı kadar bir şey koymadan namaz kılar, önünden geçildiği takdirde) kadın, merkep ve köpek namazı bozar.”⁵⁷ Hadis âlimleri buradaki rivayet için “namazı değil, huşuyu bozar” demişlerdir. Hz. Aîşe ise bu rivayetin ravisi Ebû Hureyre'ye, Allah ona rahmet etsin, bizi merkeplerle bir tuttu dedikten sonra, “Ben Hz. Peygamber'in önünde yatarken bazen namaz kılar, secdeye vardığında ayaklarıma dokunurdu” demiştir.⁵⁸ Şayet namaz bozulsaydı, ben önünde iken namaz kılmazdı demek istemiş ve bu hadisin söyleniş sebebini, Yahudilerin böyle yanlış bir inancına ve itikadına bağlamıştır.⁵⁹

إِنَّ الْمَيِّتَ لَيُعَذَّبُ بِبَعْضِ بُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ

Abdullah b. Ömer'den gelen rivayette Hz. Peygamber, “Muhakkak ki ölünün üzerine ailesinden bir kısmı ağlarsa azap olur”⁶⁰ buyurmuşlardır. Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim 18 aylık küçük bir çocuk olarak vefat ettiğinde

53 Buhârî, Cihad, 47.

54 Zerkeşi, *el-İcabe*, s. 103.

55 İbn Mace, Nikah, 55.

56 Bkz. Ahmed b. Hanbel, I, 168.

57 Müslim, Salat, 266.

58 Bkz. Müslim, Salat, 270.

59 Zerkeşi, *el-İcabe*, s. 131.

60 Buhârî, Cenaiz, 33.

hüzünlenmiş ve gözlerinden yaş gelerek ağlamıştı.⁶¹ Bu rivayette ise ölüye ağlama yasaklanmakta dolayısıyla iki rivayet arasında zıtlık bulunmaktadır. Bu rivayetleri telif olarak öncelikle hadis âlimleri, yukarıdaki hadisi bağırıp çağırarak ağlamanın yasaklığına hamletmişlerdir. Ayrıca Hz. Aişe buradaki hadise itiraz etmiştir. Zira Hz. Peygamber bu sözü (yukarıdaki hadisi) böyle söylememiştir. Bilakis bir gün, ölmüş bir Yahudinin evine uğradığında ailesinin yas tutarak ağladığını görünce, bundan kafirlerin azap çekeceğini belirtmek amacıyla söylemiştir⁶² diyerek, hadisin yanlış algılanmasını önlemiştir. Netice olarak yukarıdaki rivayetlerden anlaşılan husus, hadislerin doğru anlaşılabilmesi için şerhleriyle beraber okunması gereğidir.

Aslı Olmayan (Mevzu) Hadislerin Tanınması

Bilindiği gibi, hadisler delil sayılıp sayılmamalarına göre, âlimler tarafından makbul ve merdud olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Makbul haberler kendisiyle amel edilen hadisler olup, bunlar da kendi arasında “sahih hadis” ve “hasen hadis” diye ikiye ayrılır. Sahih ve hasen hadisin şartlarını taşımayan rivayetlere ise “zayıf hadis” denilmektedir. İslâm âlimleri güzel amellere teşvik konusundaki zayıf hadislerle amel edilebileceğini söylemiştir. Bir de mevzu hadis var ki, Hz. Peygamber’in söylemediği bir sözü, ona nisbet etmek suretiyle nakledilen haberlerdir. Mevzû hadis, Hz. Peygamber ile ilgisi bulunmadığı için hiçbir değere sahip değildir. Böyle bir uydurmayı bilerek Hz. Peygamber’e aitmiş gibi rivayet etmek kesinlikle haramdır. İslâm âlimleri, hadis uyduran veya uydurulmuş bir hadisi bilerek rivayet eden kimseye verilecek ceza da yalancıya uygulanan ceza ile aynıdır demişlerdir. Ayrıca hadis usulu ilminde hadisin isnadında veya metninde yer alan bir kelimenin bilinen şekli veya okunuşu değiştirilerek rivayet edilen hadisler vardır ki, bunlara “Musahhaf Hadis” denilmektedir.⁶³ Meselâ, “Hz. Peygamber Cuma namazından önce (mescidde) halkalar oluşturarak oturmaya yasakladı” (Tirmizî, Salat, 123) hadisindeki الحلق “el-hilak” (halkalar) kelimesini bazı raviler الحلق “el-halk” (tırış) şeklinde musahhaf okumuşlar ve buna göre, “Cuma namazından önce tırış olmayı yasakladı” şeklinde anlamışlardır. Hadis âlimlerinden Hattabi’nin (ö. 388/998) nakline göre; adamın biri bu hadisin musahhaf şekline dayanarak kırk yıl cumadan önce tırış olmadığı belirtilir.⁶⁴ Yine akika kurbanı ile alakalı olan rivayet çocuğun doğumunun yedinci gününde يُسَمَّى “isim verilir” şeklinde olması gerekirken, يُدَمَّى “kan sürülür” şeklinde rivayet edildiği de

61 Bkz. İbn Macc, Cenaiz, 53.

62 ez-Zerkeşi, *el-İcabe*, s. 108.

63 Tashif: Hadislerin metin ve isnadlarında geçen bazı kelime ve isimlerin bazı harflerine yanlış bir zan veya vehme istinaden nokta koymak yahut noktalı bir harf ise noktasını düşürmek suretiyle yapılan hatalardır. Bkz. Talât Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, Ankara Üniv. 1985, s. 428.

64 Bkz. Hattabi, *İslahu Galatı'l-Muhaddisin*, s. 28

görülmektedir.⁶⁵ Görüldüğü gibi burada da hadis yanlış okunmuş veya rivayet edilmiş ve anlaşılmıştır. Dolayısıyla şükür için kesilen hayvanların kanı da arabaya, evlere hatta insanların alınına sürülmesi doğru değildir. Öyle ki Allah için kesilen kurban, akıtılan kan helal olmasına rağmen insanın üzerine sürülünce kan necis hükmünü alıyor, artık kan yıkanmayınca ibadet edilemiyor. Böylece mevzu hadisler iyi bilinmeli ve hadis âlimleri tarafından sağlam görülmeyen rivayetler ile amel edilmemelidir. Nitekim لَا تُسَافِرُوا فِي مَحَقِّ الشَّهْرِ “Ayın sonunda (hilalin görülmediği zamanlarda) yolculuğa çıkmayınız”⁶⁶ rivayeti, akl-ı selim kişinin de kabul edemeyeceği bir hadistir. Zira böyle bir yasaklama şayet ışıktan istifade düşüncesi ile yapılmışsa artık günümüzde geçerliliği yoktur. Her yerde ışık ve lambalar mevcuttur. Allah tarafından gönderilen (vahiy ile ileriye görebilen) bir peygamberin ise, böyle bir sözü söylemesi düşünülemez.

Sonuç

Hurafe ve batıl inançların Kur’ân ve Sünnet’e dayalı herhangi bir temelini bulunmadığı dinî ve ilmi bir realitedir. Ayetlerde gaybı yalnız Allah’ın bildiği vurgulanmakta ve peygamberlerin bile Allah bildirmediği müddetce gaybı bilemeyecekleri açıkca belirtilmektedir.⁶⁷ Bu sebeple hadislerde falcılık, kahinlik ve arraflık yasaklanmış hatta bunlara başvurma, Allah’ı ve Peygamber’i inkar anlamına geleceği belirtilmiştir.

Kişilerin inançlarını istismar eden kahin ve falcılarla, günümüzdeki uzantıları olan medyum ve astrologların sözlerine itibar edilmemesi, İslâm inancının bir gereğidir. Kur’ân-ı Kerîm, ezlam ile falın, şeytanın pisliklerinden meydana gelen murdar ve mekruh bir adet olduğunu ve fenalıkta şarap içmeye, kumar oynamaya ve putlara tapmaya eşit bir günah sayarak bunlardan kaçınılmasını emretmektedir. Yine İslâm’da uğursuzluk telakkisinin bulunmadığı, uğursuzluğa inanmanın kişiyi şirke düşürebileceği ikazı yapılmıştır. Bazı hurafelerin Hz. Peygamber’e nisbet edilerek aktarılması ise İsrailî rivayetlere dayanmaktadır. İslâm, hedefe ulaşmak için muska ve tılsımlarla değil, çalışma ve gayret göstererek “sünnetullah” a uyulması gereği üzerinde durur. Dolayısıyla, daha çok inanç boşluğundan kaynaklanan ve insanları Allah’tan başka varlıklara yönelten hurafeler, dini hayatı zayıflatmış gibi, ruh sağlığını da olumsuz yönde etkilemektedir. Bu tür davranışlar ayrıca insanları bilimsel alanda da geri kalmaya itmektedir. Zira Hz. Peygamber hastalıklardan korunmak ve onların tedavisi için tıbbî çarelere başvurmayı

65 Hattâbi, *Meâlimü's-Sünen*, III, 259.

66 Aclunî, *Keşfü'l-Hafa*, II, 490.

67 Bkz. Âl-i İmran, 3/179; el-Cin, 72/26-27.

tavsiye etmiş⁶⁸ hatta dönemindeki ünlü Arap hekimi Haris b. Kelede'ye (13/634) tedavi için Sa'd b. Ebi Vakkas'ı göndermiştir.

Yukarıdaki veriler ışığında da anlaşıldığı gibi İslâm dini, aklın, kalbin ve ilmin beraber olmasını tavsiye etmekte ve Kur'an ile Sahih Sünneti dinin temel referansı kabul etmektedir. Peygamberimizin hesapsız yetmiş bin kişinin cennete gireceği müjdesini verdiği haberde, bu kişilerin “uğursuzluğa inanmayanlar ve Rablerine tevekkül edenler” olduğunu bildirmektedir.⁶⁹ Netice itibariyle Müslüman, her işinde Allah'a bağlanmalı ve her şeyin Allah'ın takdiriyle olduğuna gönülden inanmalıdır. Meydana gelen hadiselerden katiyen uğursuzluk çıkarmamalı, bunun aksine onları hayra yormalıdır.

68 Bkz. Buhari, Tıb, 76; Ebu Davud, Tıb, 27.

69 Müslim, İman, 371.